

# VÄSTTYSKLANDS UTRIKESPOLITISKA PROBLEM

Av LASLO HÁMORI

MED DEN häftiga debatten om utrikespolitik i Bundeshaus i Bonn den 23 januari framstod en helt ny situation i den Tyska Förbundsrepublikens politiska liv. Motsättningarna mellan regeringen och oppositionen i grundläggande utrikespolitiska frågor skärptes drastiskt och oppositionen övergick från parlamentariska metoder till gatemonstrationer, massmöten och folkomröstningar.

I den nuvarande osäkra världspolitiska atmosfären växer dessa företeelser ut över västtyska förhållanden och kan inom den närmaste framtiden få allvarlig betydelse även med hänsyn till relationerna mellan Öst och Väst. Det väsentliga i oppositionens krav är nämligen att Västtyskland skall frångå sin hittills följda linje och övergå till en mera självständig, av dess västerländska allierade oberoende utrikespolitik.

## *Europatanken och nationalismen*

Utan tvivel har motsättningarna mellan Adenauerregeringen och socialdemokraterna i opposition under de nio år som den självständiga

västtyska staten existerat och redan omedelbart före förbundsrepublikens förverkligande yppats i nästan alla konkreta frågor. De socialdemokratiska talarna i parlamentet och oppositionens press har även i det förflutna skarpt kritiserat Adenauers utrikespolitiska ställningstaganden och åtgärder. Kurt Schumacher som nygrundat det tyska socialdemokratiska partiet har riktat sina allra skarpaste angrepp mot Adenauer just i samband med behandlingen av viktiga utrikespolitiska frågor. Säkert minns alla tyska politiker ännu det tillfälle då oppositionsledare apostroferade regeringschefen som »de allierades kansler».

Det var inte enbart personliga motsättningar som dolde sig bakom dessa häftiga och högljudda utrikespolitiska skärmytslingar, anledningen till dem var ingalunda enbart att socialdemokraterna ville gripa varje tillfälle för att hävda sin oppositionella ställning.

Konrad Adenauer och den under hans ledning stående kristligt-demokratiska unionen har från första början haft Europatanken som

ideologisk grundval och ansåg att Tysklands målsättningar och tyskarnas fullständiga rehabilitering endast kunde förverkligas inom och genom Europas Förenta Stater.

Schumacher återigen drog vid nybildandet av socialdemokratiska partiet konsekvenserna av Weimartiden och lade upp en utpräglad nationalistisk linje för sitt partis utrikespolitik. Så uppstod den pikanta situationen att medan den tyska socialdemokratin under Weimarperioden företrädde »containment»-politiken, efter andra världskriget samma socialdemokrater gentemot samma västallierade intog den intransigenta hållning som tidigare karakteriserat högeroppositionen.

Trots olika inställning gentemot Västern var dock Adenauer och oppositionen fullständigt ense om den gentemot Östern avvisande hållningen, och om möjligt visade socialdemokraterna kanske ett ännu djupare förakt gentemot Ulbricht, Pieck och Grotewohl än CDU.

Även om ingen ovanför partierna liggande eller från partipolitiken oberoende utrikespolitisk linje utbildades i Västtysklands politiska liv, blev dock klyftan aldrig lika djup som exempelvis i England mellan bevaniter och den konservativa regeringen. Till någon utrikespolitisk brytning kunde det inte komma redan av det skälet att den västtyska regimen och oppositionen, från 1949 till maj 1955 då »Deutschlandvertrag» ratificerades,

hade samma primära utrikespolitiska målsättningar, nämligen fullständig suveränitet, självbestämmanderätt och likaberättigande för förbundsrepubliken. Under olika etapper protesterade socialdemokraterna då och då, de fordrade mera energiska metoder från regeringens sida och röstade mot vissa utrikespolitiska propositioner i Bundeshaus, men godtog sedan Adenauers åtgärder. Detta var ännu fallet när Västtyskland anslöt sig till NATO. Visserligen röstade socialdemokratiska partiet mot paktens ratificering (i tryggt medvetande om att majoriteten i alla fall var säkerställd), men förklarade efter ratificeringens genomförande att det tänkte respektera Västtysklands medlemskap i NATO. På samma sätt motsatte sig den socialdemokratiska oppositionen visserligen inte själva återupprustningen, den föreslog bara i stället för värnplikt en stående »yrkesarmé».

#### *Återförening som primärt mål*

Efter det Västtyskland vunnit statlig självständighet och likaberättigande sattes enandet av det söndrade landets båda halvvar som aktuellt mål. Naturligtvis har varken regering eller opposition någonsin tidigare lämnat denna allmänna tyska strävan ur sikte och även med hänsyn till återförenandets metoder var samtliga västtyska demokratiska partier fullständigt ense. CDU, socialdemokraterna, fria demokratiska partiet och de övriga

mindre partierna fordrade i bästa samförstånd att fria och hemliga val under internationell kontroll skulle avhållas i den sovjetockuperade zonen — den s. k. Tyska Demokratiska Republiken — samtidigt med val i Västtyskland och att det gemensamma parlament som sålunda skulle komma till sedan skulle bilda en gemensam regering för de båda förenade landshalvorna.

Så fort förbundsrepubliken återfått sin fullständiga handlingsfrihet yrkade den socialdemokratiska oppositionen på att regeringen inte skulle nöja sig med att genom sina västallierade verka för återföreandet i Moskva, utan även vidta självständiga mått och steg i detta syfte. Adenauer avvisade ingalunda detta krav utan antydde t. o. m. att han endast väntade på en lämplig tidpunkt för sina demarcher. När Adenauerregeringen upptog de diplomatiska förbindelserna med Sovjetunionen och senare även antog dess inbjudan till Moskva visade sig oppositionen helt införstådd med detta, en av socialdemokratiska partiets mest betydande medlemmar, prof. Carlo Schmid, deltog rent av själv i Moskva-resan som en av delegationens medlemmar.

Även om ett sådant konstaterande kan förefalla en smula underligt mot bakgrunden av de ofta förekommande skarpa ordväxlingarna vid de utrikespolitiska debatterna, så är det dock i grund och botten ett obestriddigt faktum att socialdemokratiska partiet på utri-

kespolitikens område utgjort en lojal opposition för Adenauer. Detta framgår även av det faktum att om någon äventyrlig västtysk politiker eller publicist framkastat tanken på Tysklands neutralisering så har detta lika litet funnit någon genklang hos de tyska socialdemokraterna som t. ex. Gaitskells plan i samma anda eller utrikesminister Undéns omtalade artikel i Tiden. Visserligen betonade de tyska socialdemokraternas ledare ofta att den »kraft-politik» som Förenta Staternas officiella utrikespolitik propagerade för och som även Adenauer uppenbart gjort till sin, försvårade förverkligandet av Tysklands enande, men de drog inte konsekvenserna av sin kritik genom att kräva en »svaghetspolitik».

Det var först i slutet av 1956 som tyska socialdemokratiska partiet kom fram med en ganska dunkelt koncipierad plan angående möjligheterna av ett fördrag för att garantera Europas kollektiva säkerhet, med Tysklands återföreande och oberoende som förutsättning och såväl Öst som Väst som garantier. Antagligen avsågs dock denna plan mera som ett argument i den stundande valrörelsen än som ett egentligt praktiskt utrikespolitiskt program.

#### *Sputniks och Kennans inflytande*

Nederlaget vid valen år 1957 våldade av lättförklarliga skäl allmän nervositet inom socialdemokratiska partiet och mitt i de interna diskus-

sionerna om partiets framtida förhållande slog sensationerna ned om utskjutandet av den första och snart därefter den andra sovjet-sputniken. Visst hade de båda rymdraketerna överallt i världen gjort ett djupt intryck på den allmänna opinionen och i politiska kretsar men man kan fråga sig om de någonstans så kraftigt påverkat sinnena som just i den västtyska oppositionens led.

Och nästan lika stor verkan gjorde särskilt på de västtyska intellektuella f. d. amerikanske Moskvaambassadören George Kennans föredragsserie i BBC. Som bekant talade Kennan i sina tre föredrag om att Västerens hittillsvarande politik hamnat i en återvändsgränd, att Sovjetunionen vunnit kapprustningen och därmed det kalla kriget och att Västeren för närvarande inte hade några som helst utsikter att kunna ändra läget till sin egen fördel. Den västtyska oppositionspresen ägnade långa spalter åt den föga realistiske Kennans ganska konturlösa förespeglningar om ensidig begränsning av kapprustningen från Västerens sida och militär avväpning av Västeuropa.

Det hör dock till saken att det inte var så mycket de socialdemokratiska, som snarare de borgerliga oppositionstidningarna, med den tyska neutralitetspolitikens fanbärare »Die Welt» i Hamburg i spetsen, som ivrigast gjorde propaganda för Kennans tankegångar.

Den nervösa osäkerhetskänslan i

de socialdemokratiska leden ökades av det faktum att vissa grupper i Fria Demokratiska Partiet, som i många år varit Adenauers koalitionspartner, satte i gång med radikala angrepp mot regimens utrikespolitik. Fria Demokratiska Partiet, som ursprungligen bildades för att fortsätta den tyska nationalliberalismens historiska traditioner, visar i sin inre sammansättning en brokig provkarta på olika tendenser. Vid sidan av personligheter som företräder resterna av det gamla liberala gardet har i vissa länder, särskilt i Niedersachsen även en del utpräglat högerradikala eller rent av nazistiska grupper anslutit sig till detsamma, medan på andra håll en yngre, radikal generation av obestämd inställning övertagit ledningen av partiets lokala, distrikts- och senare även provinsorganisationer. Denna partiets brist på inre enhetlighet har naturligtvis även gjort sig gällande i dess yttre ställningstaganden. Under den nervösa perioden i slutet på 1957 och i början på 1958 var det de radikala grupperna inom FDP som var mest högljudda, i serien av angrepp mot Adenauerregeringens utrikespolitik gick just därför fria demokraterna betydligt längre än de socialdemokratiska partiledarna som i alla fall hämmades av sin ansvars känsla.

Förvirringen i den västtyska oppositionens utrikespolitiska inställning ökades av att ledningen i Moskva, när den lade märke till den uppmjukning som Sputnik och

Kennan vållat i västlägrets olika sektorer, utan dröjsmål övergick till en serie nya aktioner. De i snabb följd utkommande Bulganinbreven, Sovjets upprepade krav på förhandlingar på högsta plan och senare Rapackiplanen bestyrkte oppositionen i Bonn i dess uppfattning att tiden nu var inne för att ta Tysklands återförenande i egna händer.

Adenauer kunde inte helt underlåta att till en viss grad ge efter för det av en stor propagandaapparat stödda oppositionella trycket och detta gjorde att Tyskland den 15 december 1957 vid NATO-ländernas Pariskonferens avslög amerikanernas begäran att på Förbundsrepublikens område etablera baser för amerikanska långdistansraketer.

Vid förbundssessionen den 23 januari tog sig krisen särskilt dramatiska uttryck i samband med ett inlägg från socialdemokraten Heinemann. Han hade varit inrikesminister i Adenauerregeringen ända tills återupprustningsfrågan sattes på dagordningen, då han utträdde så väl ur regeringen som ur CDU. Efter några års politisk överksamhet framträdde den djupt religiöse Heinemann, som tillhör en känd storindustriell familj, som socialdemokraternas kandidat vid parlamentsvalen. Under den utrikespolitiska debatten i januari anklagade Heinemann refererande till ett brev som Stalin 1952 skrivit till Adenauer, denne för att ej då ha gripit tillfället för återställandet av Tysklands enhet. Han återopade i sitt

anförande sådana uppgifter och uttalanden som han huvudsakligen fått reda på i egenskap av regeringsmedlem. Fastän socialdemokraternas andre talare, Carlo Schmid inte fortsatte i samma anklagande och insinuanta ton, upprördes allmänna opinionen i Tyskland dock djupt genom denna diskussion och de utrikespolitiska uttalanden som såväl Adenauer och några hans anhängare, liksom några representanter för oppositionen kort därpå gjorde genom olika radiostationer bidrog till att ytterligare öka spänningen.

#### *Oppositionen håller på Rapackiplanen*

Det var vid denna tidpunkt som uppmärksamheten riktades på den s. k. Rapackiplanen, enligt vilken som bekant en atomfri zon skulle skapas av Väst- och Östtyskland, Polen och Tjeckoslovakien. Trots att eller kanske just på grund av att den västtyska oppositionen inte kunde vara ovetande om, att planens förverkligande skulle ha tillbakadragande av samtliga amerikanska styrkor från Västtyskland och kanske från hela Västeuropa till följd, tog man positivt parti för Rapackiplanens förverkligande. Oppositionens talare och tidningar motiverade detta med att spänningen i Mellaneuropa skulle minska betydligt om Västtyskland blev atomfritt och att det i denna mildare atmosfär vore lättare att återuppta förhandlingarna med

Sovjetunionen om det tyska återförenandet.

Tanken föreföll oppositionen så pass realistisk att socialdemokratiska partiet utan att tänka på att man därvid begagnade exakt samma metoder som den kommunistiska »fredsrörelsen», beslöt att organisera en storslagen, landsomfattande demonstration mot »atomdöden».

I början av kampanjen fick båda oppositionspartierna, SPD och FDP livligt stöd från såväl höger- som vänsterhåll. Några ansedda tidningar som tidigare inte tycktes ha något gemensamt med socialdemokraterna slöt upp bakom oppositionens aktion som ju närmast syftade på Tysklands demilitarisering. Viktigast bland dessa var utan tvivel »Die Welt» i Hamburg som redan förut fiskat i grumligt vatten och »Süddeutsche Zeitung» i München.

Även mindre grupper av universitetsprofessorer som stod utanför partierna, begagnade tillfället för att framhålla sin enkelriktade pacifism genom att betona atombombarnas förödande effekt. En del protestantiska kyrkoledare hade redan tidigare slagit in på samma linje. Att på olika sätt maskerade kommunistgrupper och små, kamouflerade kommunistiska veckotidningar är helt införstådda med att Västtyskland görs försvarslöst, är inte mer än naturligt. Men även höger-radikala formationer begagnade tillfället för att ge luft åt sina anti-amerikanska känslor. Även om

dessa ytterligheter knappast kunde anses väga tungt i vågskålen så bidrog de i alla fall till att öka förvirringen och uppståndelsen.

Denna »neutralistfront» nyktrade dock till under inflytande av sovjetledarnas upprepade uttalanden mot den tyska återföreningen. »Die Welt»s chefredaktör och dess ägare reste personligen till Moskva för att intervjua Chrustjov, men sovjetdiktatorn fastslog under samtallets lopp uttryckligen att sovjetregimen för närvarande inte var intresserad av någon lösning av den tyska frågan. I samma anda besvarades de amerikanska noter vilka fordrade att Tysklands återförening upptogs på toppmötets program. T. o. m. Gomulka gjorde liknande yttranden i den intervju som han beviljade »Times».

#### *Socialdemokraterna för neutraliseringen*

Trots dessa kallduschar tänkte oppositionen inte upphöra med kampanjen. Vid socialdemokratiska partiets delegatförsamling den 9 mars gav Ollenhauer en mera konkret bild av partiets utrikespolitiska målsättningar. Enligt dessa bör den viktigaste programpunkten för den eventuella toppkonferensen bli en överenskommelse om det enade Tysklands militära status. Om varken Öst eller Väst behöver hysa fruktan för att ett enat Tyskland kanhända seglar en farlig kurs så öppnas därmed möjligheterna för återförenandet, menade Ollen-

hauer. Samtidigt fordrade delegatförsamlingen slopan det av värnplikten i Västtyskland och protesterade inte bara mot att västtyska armén utrustades med atomvapen, utan även mot att baser för utskjutning av när- och mellandistansraketer etableras på västtyskt område. Vilket praktiskt taget innebär Västtysklands (eller efter ett eventuellt återförenande hela Tysklands) totala neutralisering.

För att förstå den kovändning som socialdemokratiska partiet gjort, räcker det kanske att påminna om att socialdemokratiska talarna ännu 1956 enhälligt hävdade att neutraliserandet av ett folk på nära 70 miljoner, mitt i Europa vore helt och hållet orealistiskt och skulle innebära svåra risker för hela den europeiska kontinenten. Dessutom skulle neutraliseringen betyda en inskränkning av det tyska folkets självbestämmanderätt, betonade då socialdemokraterna.

På delegatförsamlingen protesterade Ollenhauer visserligen ännu mot tanken att Bonn och Pankow skulle underhandla med varandra om återföreningen, men han betonade inte längre den tidigare grundtesen att återföreningen endast kunde förverkligas efter fria val i Östtyskland.

Vissa personer i FDP har gått ännu längre och fordrat inte bara kontakt mellan Bonn och Pankow, utan har t. o. m. redan åkt till Öst-Berlin för att besöka Ulbricht.

Läget blev ännu farligare ur Adenauerregimens synpunkt när det visade sig att även inom själva CDU finns vissa politiker som i en del punkter godkänner oppositionens inställning. Adenauer bemästrade raskt dessa svårigheter inom CDU och de få frondörerna lovade disciplin och lojalitet mot regeringens utrikespolitiska linje. Trots det är detta mellanspel i alla fall inte utan betydelse.

#### *»Kamp mot atomdöden»*

Kampanjen som i början liknade spontana aktioner, utvecklades av arrangörerna mer planmässigt och på bredare grund. Först och främst blev kampanjens mål konkretiserat: protesten gäller nu tyska arméns utrustning med atomvapen. I stället för de komplicerade utrikespolitiska spekulationerna verkar parollen »Kamp mot atomdöden» enkel och lättförståelig, och gör även därför större intryck på den bredare massan.

Socialdemokraterna nöjde sig inte med massmöten utan försökte att mobilisera fackföreningarna för att de skulle organisera strejker »mot atomdöden» — dvs. mot Adenauerregeringen. Tyska L.O.-ledningen avvisade efter några dagars tvekan strejktanken och yttrade sig om att strejk får man inte använda som politiskt maktmedel annat än i sådana fall då själva demokratin skulle vara i fara. Fackföreningarnas ledning och medlemskap består inte bara av socialdemokrater

och partilösa utan även av kristligt-demokratiska arbetare och tjänstemän och en politisk strejk mot CDU-regeringen skulle säkert resultera i att de skulle lämna den tyska L.O. och skulle grunda egna, kristliga fackföreningar. Att bibehålla fackföreningsrörelsens enhet är viktigare även för tyska L.O.'s socialdemokratiska ledare än att följa och hjälpa partiet.

Ollenhauer och hans närmaste anhängare hade inte tappat lusten efter fiaskot med L.O.-ledningen och hittade omedelbart ett nytt medel: kravet på folkomröstningen. Tyska folket skall själv bestämma om armén skall eller icke skall ha atomvapen, betonade talarna på massmöten med förnyad kraft och även socialdemokratiska publicister kräver folkomröstning i sina tidningar. Det är bara ett enda fel med folkomröstningen och det är att förbundsrepublikens författning inte känner till detta institut. Inte heller ur demokratins synpunkt kunde man motivera folkomröstningen, ty det var bara ett halvt år sedan folket hade möjlighet att yttra sig vid parlamentsvalen och gav majoritet för regeringspartierna.

Fria Demokratiska Partiets unga garde med Erich Mende i spetsen gjorde sig inga bekymmer om huruvida folkomröstningen i atomvapenfrågan är laglig och berättigad eller inte — kampanjen med dess klart demagogiska drag passade väl för dessa herrars politiska karak-

tärer. Det var inte ett lätt arbete för den gamla, liberala parti-ledningen att förhindra FDP's anslutning till folkomröstningskravet. Men det har i alla fall lyckats och socialdemokraterna står nu ensamma, understödda av bara pacifister, medlöpare och tredje ståndpunktare.

I Bundeshaus hade det socialdemokratiska partiet inget hopp om att genomdriva en motion om folkomröstningen, men det fanns möjlighet att låta ordna sådan i de förbundsländer, där socialdemokraterna sitter i landsregeringarna — alltså i Hamburg, Bremen, Niedersachsen och Hessen. Även om folkomröstningarna i några länder inte skall ha några lagliga följder skulle de kunna ytterligare försämra den politiska atmosfären, vilken redan är tillräckligt laddad.

Författningsdomstolen i Karlsruhe gjorde slut med sådana spekulationer. Efter domstolens utsago har landsregeringarna ingen rätt utskriva folkomröstningen i sådana frågor som tillhör Riksdagens befogenhet. Men trots detta beslut fortsätter socialdemokraterna kampanjen »mot atomdöden» och låter arrangera massmöten under sorgens svarta flaggor.

I Bonnparlamentet förfogar regeringen över en säker majoritet och Adenauer har hittills alltid kunnat samla tyska opinionen bakom sig när det gällt viktiga frågor. Och även om envisheten hör till grunddragen i den västtyske kanslerns



karaktär så kommer det, om situationen så fordrar, säkert att lyckas honom att med hjälp av taktiska deleftergifter undvika en fullständig revidering av hans hittillsvarande utrikespolitiska målsättning. Den svaga punkten i Västtysklands politiska läge är dock just den, att regimen och regeringspartiet nästan helt och hållet vilar på Adenauers person. Nu är Adenauer mer än 82 år gammal. Hur skall det gå

med förbundsrepubliken när »der Alte» inte längre deltar i dess politiska skeenden?

Särskilt oroande verkar denna fråga just nu, när den av illusioner och irreella föreställningar vilseledda oppositionsfronten försöker att luckra upp de hittillsvarande utrikespolitiska grundvalarna för Västtyskland — och därmed för hela Västern.